

HELEN RAPAPORT

Sestre
ROMANOVE

IZGUBLJENI ŽIVOTI KĆERI NIKOLAJA
I ALEKSANDRE

Prevela
Dubravka Srećković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Helen Rappaport

FOUR SISTERS

Copyright © Helen Rappaport 2014

Translation copyright © 2016 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

U spomen na
Olgu, Tatjanu, Mariju i Anastasiju Romanovu,
na četiri nesvakidašnje mlade žene

SADRŽAJ

<i>Glosar imena</i>	13
<i>Autorkina napomena</i>	19
<i>Prolog</i> – Odaja prvih i poslednjih vrata	25
<i>Prva glava</i> – Majčinska ljubav	35
<i>Druga glava</i> – <i>La Petite Duchesse</i>	55
<i>Treća glava</i> – Bože blagi! Kakvo razočaranje!... Četvrta kći!	77
<i>Četvrta glava</i> – Nada Rusije	98
<i>Peta glava</i> – Velika dvojka i mala dvojka	120
<i>Šesta glava</i> – <i>Štandard</i>	138
<i>Sedma glava</i> – Naš prijatelj	153
<i>Osma glava</i> – Vladarska rodbina	170
<i>Deveta glava</i> – U Sankt Peterburgu radimo, ali u Livadiji živimo	191
<i>Deseta glava</i> – Kupidon nad prestolima	214
<i>Jedanaesta glava</i> – Mališan neće umreti	232
<i>Dvanaesta glava</i> – Neka mu Gospod podari sreću, mome voljenome	249

<i>Trinaesta glava</i> – Bože, cara hrani!	268
<i>Četrnaesta glava</i> – Milosrdne sestre	294
<i>Petnaesta glava</i> – Ne možemo se ostaviti svog rada u bolnicama	311
<i>Šesnaesta glava</i> – Spoljašnji život	325
<i>Sedamnaesta glava</i> – Strahote se zbivaju u Sankt Peterburgu	348
<i>Osamnaesta glava</i> – Zbogom. Ne zaboravite me.	374
<i>Devetnaesta glava</i> – U Ulici slobode	401
<i>Dvadeseta glava</i> – Hvala Bogu te smo još u Rusiji i svi na okupu	420
<i>Dvadeset prva glava</i> – Znali su da je kraj još dok sam ja bio s njima	439
<i>Dvadeset druga glava</i> – Zarobljenici Uralskog regionalnog sovjeta	456
<i>Epilog</i> – Žrtve represija	465
<i>Izjave zahvalnosti</i>	471
<i>Napomene</i>	477
<i>Bibliografija</i>	561
<i>Indeks</i>	585
<i>O autorki</i>	629

Sestre
ROMANOVE

GLOSAR IMENA

Slede imena koja se najčešće pojavljuju u tekstu, i u oblicima u kojima se obično navode.

OTMA: akronim koji su sestre same smislile, od Olga, Tatjana, Marija i Anastasija (u daljem tekstu: Otma)

AKŠ: akronim koji označava Aleksandra Konstantinoviča Švedova, jednog od Olginih miljenika među oficirima Carske pratnje

ALEKSANDRA (ŠURA) TEGLJEVA: Otmina dadilja, a kasnije sobarica; udata za *Pjera Žilijara*

ALIKI: ime od milja kojim je kraljica Viktorija nazivala Aleksandru da bi je razlikovala od Aliks, kako su u britanskoj kraljevskoj porodici zvali Aleksandru, princezu od Velsa

ALIKS: ime od milja kojim je Nikolaj nazivao svoju suprugu Aleksandru

ALIS: princeza Alis od Velike Britanije, docnije velika vojvotkinja od Hesena i na Rajni, Aleksandrina majka

- ANA (NJUTA) DEMIDOVA: Aleksandrina dvorska dama
- ANA VIRUBOVA: Aleksandrina bliska prijateljica i poverenica; kasnije proizvedena u počasnu dvoranku
- BIBI: ime od milja kojim su zvali Varvaru Viljčkovsku, Olginu i Tatjaninu drugaricu i bolničarku u lazaretu
- ČEMODUROV: Terentij Čemodurov, Nikolajev sobar
- GROF BENKENDORF: Pavle Benkendorf, oberhofmaršal i ceremonijalmajster carskog dvora
- GROF FREDERIKS: Vladimir Frederiks, ministar carskog dvora
- GROF GRABE: Aleksandar Grabe, zapovednik Carske pratnje
- DAKI: ime od milja kojim su zvali kneginjicu/vojvotkinju Viktoriju Melitu od Saksen-Koburga, prvu ženu Aleksandrinog brata *Ernija*
- DEREVENKO: Andrej Derevenko, Aleksejev mornar-djadka
- DIKI: Luis od Batenberga, kasniji lord Mauntbaten, Otmin rođak po majčinoj liniji
- DMITRIJ (MITJA) MALAMA: ranjeni oficir, Tatjanin miljenik u bolnici
- DMITRIJ PAVLOVIČ: veliki knez Dmitrij Pavlovič, Otmin rođak po očevoj liniji
- DMITRIJ (MITJA) ŠAH-BAGOV: ranjeni oficir, Olgin miljenik u bolnici
- DOLGORUKOV: knez Vasilij Dolgorukov, general-ađutant, s Nikolajem u Stavki
- DR BOTKIN: Jevgenij Botkin, lekar carske porodice
- DR DEREVENKO: Vladimir Derevenko, Aleksejev lični lekar (nije u srodstvu sa *Andrejem Derevenkom*)
- DR GEDROJC: kneginjica Vera Gedrojč, viši hirurg Dvorske bolnice
- ERNI: veliki vojvoda Ernst od Hesena i na Rajni, Aleksandrin brat
- FILIP: metr ili mesje Filip; Nizje Antelm Filip, francuski „iscelitelj“ i mistik

-
- GENERAL MOSOLOV: Aleksandar Mosolov, načelnik kancelarije Ministarstva dvora
- GENERAL SPIRIDOVIČ: Aleksandar Spiridovič, načelnik kijevskog odeljenja Ohrane; od 1906. načelnik carevog ličnog obezbeđenja
- GLEB BOTKIN: sin *doktora Botkina*; s njime u Tobolsku
- GRIGORIJ / OTAC GRIGORIJ: Grigorij Raspućin, duhovnik carske porodice
- HARITONOV: Ivan Haritonov, kuvar; s porodicom u Tobolsku i u Jekaterinburgu
- IVAN SEDNJOV: Otmin sluga; stric *Leonidu Sednjovu*
- IZA BUKSGEVDEN: baronesa Sofija Buksgevden, Aleksandrina počasna dvoranka; taj položaj joj je ozvaničen 1914.
- JELIZAVETA ERZBERG: Aleksandrina dvorska dama
- JELIZAVETA NARIŠKINA: Aleksandrina oberhofmajsterina od 1910; dama najvišeg ranga na dvoru
- JELIZAVETA OBOLENSKA: Aleksandrina dvorska dama
- JOANČIK: knez Joan Konstantinovič, Otmin rođak po očevoj liniji
- KAĆA: Jekaterina Zborovska, sestra *Viktora Zborovskog*, Anastasijina najredovnjija korespondentkinja u danima zatočeništva
- KLAVDIJA BITNER: učiteljica dece u Tobolsku; kasnije se udala za *Jevgenija Kobilinskog*
- KNEGINJA JELENA OD SRBIJE: *Joančikova* žena
- KNEGINJA GOLICINA: Marija Golicina, Aleksandrina oberhofmajsterina sve do svoje smrti 1910.
- KOBILINSKI: Jevgenij Kobilinski, zapovednik straže u Carskom Selu. Zapovednik posebnog odreda za zaštitu carske porodice u Tobolsku
- KSENIJA: velika kneginjica Ksenija Aleksandrovna, tetka devojčicama, Nikolajeva sestra
- LEONID SEDNJOV: kuhinjsko slušče; s porodicom u Tobolsku i u Jekaterinburgu. Sinovac *Ivana Sednjova*

- LILI DEN: Julija Den, jedna od dama koje su bile najbliže Aleksandri u poslednjim godinama, ali bez zvaničnog položaja na dvoru
- LUIZA: princeza Luiza Batenberška; kći Aleksandrine sestre Viktorije; kasnije kraljica Luiza Švedska
- MADLEN (MAGDALINA) ZANOTI: Aleksandrina lična sobarica najvišeg ranga, doputovala s njom iz Darmštata
- MARGARETA IGAR: Otmina guvernanta; otpuštena 1904.
- MARIJA BARJATINSKA: kneginja Marija Barjatinska, Aleksandrina počasna dvoranka
- MARIJA FJODOROVNA: carica-udova, Nikolajeva majka; sestra princeze od Velsa, docnije kraljice Aleksandre. U porodici takođe znana kao Mini
- MARIJA GERINGER: Aleksandrina prva dvorska dama, zadužena za nakit
- MARIJA PAVLOVNA: velika kneginja Marija Pavlovna mlađa, sestra *Dmitrija Pavloviča* i Otmina rođaka po očevoj liniji
- MARIJA (TUDELS/TUDLS) TUTELBERG: Aleksandrina dvorska dama
- MARIJA VASILJČIKOVA: Aleksandrina dvorska dama; otpuštena 1916.
- MARIJA VIŠNJAKOVA (MERI): Otmina niža dadilja; kasnije glavna dadilja Alekseju
- MAŠKA: Marijino ime od milja u porodici
- MERIJEL BJUKENAN: kći ser Džordža Bjukenana, britanskog ambasadora u Petrogradu
- MILICA: princeza Milica od Crne Gore; supruga *velikog kneza Petra*
- NAGORNI: Klimentij Nagorni, Aleksejev mornar-djadka
- NASTJA/NASTASKA: Anastasijino ime od milja u porodici
- NASTENJKA (ANASTASIJA) HENDRIKOVA: Aleksandrina lična počasna dvoranka

-
- NIKOLAJ (KOLJA) DEMENKOV: Marijin oficir ljubimac iz Svo-
dnog puka
- NIKOLAJ RODIONOV: oficir na *Štandartu*, Tatjanin omiljeni sai-
grač u tenisu
- NIKOLAJ SABLJIN: Nikolaj Pavlovič Sabljin, oficir na *Štandartu*
i blizak prijatelj carske porodice. Nije u srodstvu s *Nikola-
jem Vasiljevičem Sabljinom*
- NIKOLAJ VASILJEVIČ SABLJIN: oficir ljubimac na *Štandartu*. Nije
u srodstvu s Nikolajem Pavlovičem Sabljinom
- OLGA ALEKSANDROVNA: velika kneginjica Olga Aleksandrov-
na, Otmina tetka, Nikolajeva najmlađa sestra
- ONOR: kneginja Eleonora od Solms-Hoensolms-Liha, druga
žena Aleksandrinog brata *Ernija*
- PANKRATOV: Vasilij Pankratov, komesar zadužen za carsku poro-
dicu u Tobolsku; smenjen sa dužnosti u januaru 1918.
- PAVLE VORONOV: oficir *Štandarta* u kog se Olga zaljubila 1913.
godine
- PJER ŽILIJAR: Otmin učitelj francuskog, poreklom Švajcarac
- PVP: Petar Vasiljevič Petrov, Otmin učitelj ruskog jezika i
književnosti
- RITA HITROVO: Margarita Hitrovo, Olgina drugarica i kolegi-
nica bolničarka u lazaretu
- SANDRO: veliki knez Aleksandar Mihajlovič, Ksenijin muž
- SERGEJ MELIK-ADAMOV: Tatjanin ljubimac u bolnici
- SIDNI GIBS (SIG): Otmin, kasnije i Aleksejev učitelj engleskog
- SOFIJA TJUTČEVA: Otmina počasna dvoranka i nezvanična
guvernanta; otpuštena 1912.
- STANA: princeza Anastasija od Crne Gore; supruga vojvode od
Lojhtenburga; ponovo se udala 1907, za *velikog kneza Nikolaja*
- ŠURIK: ime od milja kojim su zvali *Aleksandra Švedova*
- ŠVIBZIK: nadimak koji je Anastasiji dala njena tetka Olga; isto
se zvao i njen pas, koji je uginuo u maju 1915.

- TATIŠČEV: grof Ilja Tatiščev, general-ađutant u carskoj sviti; s Nikolajem u Stavki
- TATJANA BOTKINA: kći *doktora Botkina*, s njim u Tobolsku
- TORA: Helena Viktorija, kći princeze Helene i kneza Kristijana od Šlezvig-Holštajna, Otmina rođaka po majčinoj liniji
- TRINA ŠNAJDER: Jekaterina Šnajder, Aleksandrina nekadašnja učiteljica ruskog, koja je često imala ulogu Otmine nadzornice
- VALENTINA ČEBOTARJOVA: viša sestra u Olginom i Tatjaninom lazaretu
- VELIKA KNEGINJA MARIJA PAVLOVNA: Marija Pavlovna starija, žena velikog kneza Vladimira Aleksandroviča; u porodici takođe znana kao Mihen
- VELIKI KNEZ GEORGIJ: Georgij Aleksandrovič, Nikolajev mlađi brat i carević sve do svoje smrti 1899.
- VELIKI KNEZ KONSTANTIN: Konstantin Konstantinovič, otac *Joančikov*
- VELIKI KNEZ MIHAIL: Mihail Aleksandrovič, Nikolajev najmlađi brat
- VELIKI KNEZ NIKOLAJ: Nikolaj Nikolajevič; Nikolajev stric i sve do 1915. vrhovni komandant ruske vojske. Drugi *Stanin* muž
- VELIKI KNEZ PAVLE: Pavle Aleksandrovič, Nikolajev stric; otac *Dmitrija Pavloviča* i *Marije Pavlovne*
- VELIKI KNEZ PETAR: Petar Nikolajevič, *Miličin* muž
- VIKTOR (VITJA) ZBOROVSKI: Anastasijin miljenik među oficirima Carske pratnje
- VLADIMIR (VOLOĐA) KIKNADZE: oficir, Tatjanin miljenik u lazaretu
- VOJVOTKINJA OD SAKSEN-KOBURGA: prethodno velika kneginja Marija Aleksandrovna od Rusije, takođe vojvotkinja od Edinburga
- VOLKOV: Aleksej Volkov, Aleksandrin sobar
- ZINAIDA TOLSTOJ: porodična prijateljica; vodila prepisku sa Otmom u doba zatočeništva sestara

AUTORKINA NAPOMENA

Čitaoci bliže upoznati s ruskom historijom znaće da svaki pisac koji se dohvata predrevolucionarnog perioda mora da se izbori sa zamešateljstvom dva različita sistema datiranja – julijanskog kalendara, primenjivanog u Rusiji sve do 1918, i gregorijanskog kalendara, tada primenjivanog u većem delu preostalog sveta, a u Rusiji usvojenog od 14. februara 1918. Zarad jasnoće, svi datumi koji se tiču događaja u Rusiji a prethode tom datumu dati su ovde po julijanskom kalendaru (stari sistem, po kom datumi kasne za 13 dana u odnosu na gregorijanski); svi događaji koji se u tom periodu odigravaju u Evropi, kao i oni koji se pominju u stranoj štampi ili pismima pisanim izvan Rusije, dati su po gregorijanskom kalendaru (novi sistem). Tamo gde bi se mogla javiti pometnja, data su oba datuma, ili je pak datum posebno označen kao SS ili NS.

Transkripcija ruskih reči i ličnih imena pravo je minsko polje zbrke, neslaganja i prividnih grešaka – zavisno od toga kome je koji sistem transkripcije više po volji. Nema jednog sistema koji bi bio urezan u kamen kao isključivo ispravan, premda autori

redovno trpe napade zbog svojih navodno pogrešnih transkripcija. Pojedini sistemi su definitivno neprivaćni običnom čitaocu koji ne zna ruski; mnogi su bespotrebno sitničarski. Iz tog razloga sam se odlučila da izbacim beleženje ruskog mekog i tvrdog znaka, koji se obično obeležavaju apostrofom, a uglavnom samo zbunjuju čitaoca i ometaju oko. Na kraju sam dobila vlastitu blago modifikovanu verziju transkripcionog sistema *Oksfordskog slavističkog zbornika*, izabравši, recimo, da umešto *Aleksandr* pišem *Alexander*, u nadi da ću poštediti čitaoca. Takođe sam izbegavala patronime, sem onda kada su potrebni da bi se razlikovale dve osobe.*

Kada sam počela da pišem *Sestre Romanove*, morala sam vrlo jasno da odlučim gde će se moja priča okončati, budući da sam 2008. godine već pisala o Romanovima u svojoj knjizi *Jekaterinburg: Poslednji dani Romanova*. U toj knjizi sam se poduhvatila detaljnog razmatranja poslednjih četrnaest dana carske porodice u domu Ipatjeva u Jekaterinburgu, te do forenzičkih pojedinosti prikazala jezive okolnosti njihovog ubistva i uklanjanja njihovih leševa. Taj deo priče neću ponavljati ovde. Stoga mi nije bilo lako da prosudim gde i kada tačno treba da završim svoju pripovest, i preuzimam na sebe punu odgovornost za odluku kada ću stati. Nadam se da će čitaoci uvideti da Epilog dopunjava ono najvažnije što je ostalo nedorečeno.

I najзад, što je najbitnije, ne nameravam da u ovom štivu dajem prostora nijednoj od bezbrojnih lažnih pretendentkinja koje su jedna za drugom, još od Berlina dvadesetih, pokušavale da ubede svet kako su baš one ova ili ona sestra – nekim čudom pobegla iz klanice u domu Ipatjeva. Ova knjiga nije za

* Određeno dvoјstvo kod transkripcije pojedinih imena postoji i kod nas, ali većina istorijskih ličnosti koje se ovde pominju već ima manje-više ustaljene oblike imena u istorijskoј literaturi na našem jeziku. (Prim. prev.)

čitaoca koji želi da sazna nešto više o silno mitologizovanoj Ani Anderson iliti Franciski Šanckovskoj, niti mi je želja da pružam publicitet teoretičarima zavere koji i dan-danas tvrde kako je Anastasija preživela – ona ili ma koja njena sestra – uprkos obuhvatnim i strogim naučnim analizama i proverama DNK koje su obavljene nakon poslednjih otkrića u Koptjakovskoj šumi 2007.

Ovo je knjiga o *pravim* sestrama Romanovim.

A sad ostaje vera, nada, ljubav, ovo troje,
ali je ljubav najveća među njima.

Prva Korinćanima, 13, 13

Prolog

ODAJA PRVIH I POSLEDNJIH VRATA

Tog dana kad su otpremili Romanove, Aleksandrovski dvorac je zapao u samoću i zaborav – pretvorio se u dvor utvara. Porodica se prethodna tri dana pomamno pakovala za polazak, pošto je privremena vlada Kerenskog dala vrlo kratak rok po obaveštenju da im predstoji selidba. Ali kada su se približili poslednji trenuci, iako su deca pvela svoja tri psa sa sobom, mačke su morale ostati – Zubrovka, lotalica koju je Aleksej spasao u vojnom štabu, i njena dva mačeta – te je carević žalostivo molio da neko preuzme na sebe brigu o njima.¹

Kasnije, kada je stigla Marija Geringer – caričina viša dvorska dama, zadužena da se stara o dvorcu kad oni odu – gladna stvorenja su povrvela iz senki kao aveti i sjurila se ka njoj, mačući kako bi privukla pažnju. Ali svih četrdeset vrata unutrašnjih soba bilo je zaključano. Samo su mačke ostale u opustelom parku Aleksandrovskog dvorca, kao poslednji ostaci jedne porodice koja je upravo kretala na istok, u stotinama kilometara daleki Sibir.

U godinama koje su usledile za revolucijom iz 1917, svako radoznao da vidi gde je to živela poslednja ruska carska porodica mogao je preći ta 24 kilometra od bivše prestonice da pogleda. Do tamo se stizalo ili prljavim lokalnim vozom, ili pak – pri čemu je valjalo izbeći brojne rupe – automobilom, po starom carskom putu koji je, prav kao strela, vodio kroz niziju pod ravnim livadama i šumama do Carskog Sela. Svojevremeno smatrano ruskim Versajem, Carsko Selo je u danima samrti Ruske imperije naglo poprimalo sve melanholičniji prizvuk – svojevrsnu *tristesse impériale*,* kako se izrazio jedan njen bivši stanar.² Te 1917. godine, bezmalo dva stoleća po narudžbini Katarine I da se tu izgradi, ovo selo careva uveliko je već iščekivalo sopstveni neumitni kraj.

Sovjeti uistinu nisu oklevali da očiste Carsko Selo od svake veze s carevima; prekrstili su ga u Dečje Selo. S obzirom na to da se nalazi na uzvisini, podalje od močvarnog Finskog zaliva, smatralo se da su njegov nezagađeni vazduh i uredna mreža širokih bulevara okružena parkom savršeni za žustre vežbe. Aleksandrovski park je preobražen u centar za sport i rekreaciju gde će se odgajati zdravi mladi građani novog komunističkog poretka. Komunizmu je, međutim, trebalo poprilično vremena da ostavi svoj žig na samom naselju, koje je i dalje bilo malo, uredno i pretežno od drvenih kuća. Iza skromne tržnice, dva carska dvorca bila su okružena šetalištima punim veličanstvenih letnjikovaca koje su tu izgradili aristokrati u službi na dvoru. Njihovi nekada legendarni vlasnici – sada iščezle velike ruske porodice poput Barjatskih, Šuvalova, Jusupova, Kočubeja – odavno nisu bili tu, a domove su im rekvirirali sovjeti, te su se već osipali usled nebrige i zapuštenosti.³

Žiža ovog prijatnog i miroljubivog mestašceta bio je, sve do revolucije, otmeni zlatnožuti Aleksandrovski dvorac sa svojim

* Franc.: carsku setu. (Prim. prev.)

belim korintskim stubovima, ali u prethodnim vekovima središte pozornice držao je još velelepniји Jekaterininski dvorac, tik do njega, sav u sjaju barokne pozlate. No 1918. godine oba dvorca su nacionalizovana i preobražena u živi primer „estetskog srozavanja poslednjih Romanova“.4 U junu su državne odaje u prizemlju dvorca otvorene za javnost, nakon brižljivog popisa svega što se zateklo u njima. Narod je plaćao petnaest kopejki da uđe i zine od čuda – ali ne zbog očekivane raskoši i rasipnosti u kojoj je živeo njihov bivši car, već pre od neverovanja da je jedno tako domaćinsko okruženje moglo biti rezidencija poslednjeg cara svih Rusa.5 Enterijeri su bili neočekivano skromni u odnosu na ranije carske standarde – nimalo velelepniји od možda kakve javne biblioteke ili prestoničkog muzeja, ili pak seoske kuće umereno dobrostojećeg plemića. No za Romanove je Aleksandrovski dvorac bio voljeni dom.

Poslušnim pripadnicima sveže oslobođenog proletarijata, dok su „žvakali jabuke i sendviče s kavijarom“, ponekad se priključivao i pokoji neustrašiv inostrani turista, najpre se postaravši da natakne preko cipela ružne ali obavezne filcane navlake kako ne bi oštetiо divne navoštene parkete.6 Pošto to urade, bivali su uvedeni u carske stanove uz propratno – često posprdno – nabranje njihovih nekadašnjih žitelja. Dobro istrenirani državni vodiči trudili su se iz petnih žila da ocrne buržoaski ukus poslednjeg ruskog cara i njegove supruge. Staromodan nameštaj u stilu art nuvoa, jeftine starovremenske oleografije i sentimentalne slike, engleske tapete, preobilje kojekakvih drangulija nadžidžanih po svakoj raspoloživoј površini (pretežno fabričke proizvodnje, od onih najobičnijih) podsećali su posetioce na „tipičan salon engleskog ili američkog pansiona“ ili „berlinski restoran druge klase“.7 Sama porodica je blagolagolјivim frazama sovjetskog novogovora otpisivana kao istorijski nebitna.

Dok ih je vodič usmeravaо iz sobe u sobu, kroz ulaze na kojima stražare voštani modeli slugu u skerletno-zlatnim livrejama,

istih kao oni koji su nekada tu stajali, posetioci nisu mogli da se otrgnu sve jačem utisku da Nikolaj II nije bio onaj despot kog im oslikavaju, već pre jedan nezanimljiv porodični čovek koji je svoju radnu sobu i biblioteku – gde je primao ministre povodom važnih državnih poslova – nakrcao fotografijama svoje dece u svakoj fazi razvoja, od rođenja do odraslog doba: dece sa psima, sa ponijima, na snegu, kraj mora, slikama srećne porodice koja se osmehuje objektivu da bi potom kod kuće sama razvijala fotografije snimane starinskim foto-aparatima koje su Romanovi svuda sa sobom nosili. Car je čak i u svojoj privatnoj radnoj sobi imao sto i stolicu gde je njegov sinčić slabog zdravlja mogao sedeti uz oca dok radi. Ta glavčina sada nepostojeće carske moći nije mogla delovati neupečatljivije, kućevnije i posvećenije deci. Da li je zaista to bio poslednji dom „Nikolaja Krvavog“?

Carev i caričin stan, sastavljen od međusobno povezanih privatnih odaja, dodatno je svedočio o njihovim trima žarkim strastima: o međusobnoj strasnoj ljubavi, o ljubavi prema deci i o predanoj veri u Boga. Njihova prenatrpana spavaća soba, s tapetama i zavesama od engleskog cica, bila je više ruski pravoslavni oltar nego budoar. Dve skromne gvozdene postelje – od onih kakve se mogu naći po „drugorazrednim hotelima“, kako je 1934. primetio jedan posetilac iz Amerike – stajale su jedna do druge u alkovu s masivnim zavesama, a svaki pedalj zida iza njih, od poda do tavanice, bio je popunjen verskim prikazima, raspećima i „žalosnim, jeftinim limenim ikonicama“.⁸ Na svakoj polici i stolu svoje privatne dnevne sobe carica je poređala još kojekakvih drangulija i fotografija dece i ljubljenog Niki-ja. Lični predmeti tu su bili malobrojni i iznenađujuće banalni – korisne kućne stavke poput zlatnog naprstka, materijala za šivenje i makazica za vez, a uz njih jeftine igračke i ukrasi – „porcelanska ptica i jastučić za igle u obliku cipele. Stvarčice kakve su joj mogla podariti njena deca.“⁹

Na suprotnom kraju hodnika, tamo gde su vrtovi, ormari u Nikolajevoj garderobi još su čuvali uredno popeglane uniforme, a pored se nalazila Velika biblioteka s vitrinama punim brižljivo razvrstanih knjiga na francuskom, engleskom i nemačkom, uvezanih u fin maroken; od onih kakve je car često čitao naglas svojoj porodici dok uveče sede zajedno. Posetioce je neretko znalo da pomete ono što ih je dočekivalo u Mramornoj sobi. Ta odaja, jedna od paradnih sala dvorca, služila je zapravo kao igraonica za carevića Alekseja. U sredini te otmene dvorane pune raznobojnog mermera, karijatida i ogledala, još je ponosito stajao veliki drveni tobogan, takozvani „američki“¹⁰ – na kom su se radosno igrala i deca prethodnih careva – a uz njega tri Aleksejeva najdraža automobila-igračke. Kraj vrata što vode u vrt nalazio se gorak podsetnik na tragediju koja je vladala životom poslednje carske porodice u Rusiji – Aleksejeva „mala invalidska kolica, presvučena crvenim plišem“, rečito su podsećala na bespoštedne napade hemofilije koji su ga često onesposobljavali, još sa utisnutim i vidljivim obrisom njegovog tela.¹¹

Dva niza kamenih stepenica vodila su u sada puste dečje sobe – gde je ponovo dominirala Aleksejeva obožavana ogromna igraonica – puna drvenih i mehaničkih igračaka: muzička kutija koja svira „Marseljezu“, slikovnice, kutije s kockicama, društvene igre, strojevi njegovih voljenih olovnih vojnika. Među njima se izležavao veliki meda – jedan od poslednjih poklona od kajzera pre nego što će rat promeniti sve – čuvajući stražu kraj vrata.¹² Carevićevo lično kupatilo u produžetku sobe često je izazivalo kod posetilaca uzdah saosećanja; bilo je „prepuno odvratnih hirurških instrumenata“ – udlaga i drugih „utega za noge, ruke i trup napravljenih od platna i kože“, koje su služile da mu pridržavaju telo kada je zbog napada krvarenja bio privremeno nesposoban da se kreće.¹³

Malo dalje, smerno podređene carevićevom većem stanu – baš kao što su i same stanarke tog dela bile podređene careviću

u očima naroda – nalazile su se spavaće sobe, učionica, trpezarija i soba za prijem njegove četiri starije sestre: Olge, Tatjane, Marije i Anastasije. Njihove svetle i prostrane spavaće sobe bile su opremljene jednostavnim nameštajem, ofarbanim u boju slonovače ili od lakiranog svetlog drveta, i zavesama od engleskog cica.¹⁴ Šablonom izrađeni friz od ružičastih ruža i bron-zanih leptirova iznad ružičastih tapeta birale su mlađe sestre, Marija i Anastasija. Kod Olge i Tatjane taj friz je bio od lado-leža i smeđih vilinih konjica. Na jednakim toaletnim stočićima još su stajale raštrkane kutije, škrinjice s nakitom, pribori za nokte, češljevi i četke – baš kao da su ih sestre sad ostavile.¹⁵ Po pisaćim stolovima su počivale gomile školskih svezaka raznobojnih korica, a na svakoj površini – obilje uramljenih fotografija članova porodice i prijatelja. A opet, ni usred tih tako tipičnih devojačkih zbirčica prolaznog daha nije se moglo ne primetiti da su u sobama sestara na sve strane ikone i popularne štampane slike s verskim motivima. Kraj postelja su se videla jevanđelja i molitvenici, krstovi i sveće – umesto onog uobičajenog nereda kakav bi se tu očekivao.¹⁶

U ormarima su devojke ostavile mnogo odeće, šešira, sunco-brana i cipela; bile su tu uniforme koje su starije sestre oblačile sa silnim ponosom kada su u ženskom sedlu jahale na velikim vojnim paradama povodom Tristagodišnjice dinastije Romanov 1913; pa čak i njihova odeća kad su bile bebe, kao i sa krštenja. U Sibiru im nisu bile potrebne fino sašivene dvorske haljine – po četiri komada od svega: četiri jednaka kompleta od ružičastog satena sa srebrnim vezom, četiri ružičasta kokošnika od brokata; pa isto tako ni četiri ogromna letnja šešira, sva četiri pedantno spakovana u kutije. Ispred soba, u hodniku, još su stajali kovčezi i korpe dopola nakrcani drugim stvarima sestara – spremni za poslednje putovanje, ali neponeti.

U dečjoj trpezariji sto je i sad bio postavljen porcelanom s monogramom Romanova, pripravan za sledeći obrok. „Stekneš

utisak da se deca igraju negde napolju“, piše jedan posetilac 1929. „Da će se svakog časa vratiti.“¹⁷ Ali napolju, na tim hektarima parka iza visoke gvozdene ograde koja opasuje dvorac, divljina se razrasla po urednim i pravilnim drvoredima lipa, gde su među mekim rastinjem sa obeju strana u proleće obilno cvali sibirski ljutići, „krupni, dvoredni i mirisni kao ruže“, šumske sase i nezaboravci.¹⁸ Sam dvorac jesu sačuvali kao istorijski spomenik, ali park kome su se nekada svi divili sada je bio zarastao u korov, ponegde u travu do pojasa. Dugačko zeleno šetalište gde su se nekada igrali mali Romanovi, gde su jahali ponije i vozili bicikl; lepo uređeni kanali po kojima su se sa ocem vozili čamcem; plavo-bela kućica za igru na Dečjem ostrvu, punom đurđevka, i obližnje grobljance gde su carska deca sahranjivala kućne ljubimce... sva ta mesta i sve stvari koje su imale neke veze s njihovim ugašenim životima sad su odisali utiskom potpune napuštenosti.

*

Aleksandroovski dvorac jeste nekada bio rezidencija tih oklevetanih „bivših ljudi“ koje je likvidirala revolucija, a o kojima se običan Rus sve više bojao da progovori, ali kako se prisećao njegov odani kustos, nikada do kraja nije iz njega izbrisana ta poslednja, trajna, neodrediva „aroma epohe“. U vazduhu je ostao da lebdi medni miris pčelinjeg voska kojim su mazani podovi, zapah marokena iz bezbrojnih knjiga careve biblioteke – a uz njih nežan miris ružinog ulja iz kandila u caričinoj spavaćoj sobi – sve do izbijanja Drugog svetskog rata, kada ju je okupacija nemačke vojne komande maltene osudila na propast.¹⁹

U danima pred rat, obilazak državnih odaja kulminirao je centralnom polukružnom dvoranom u zadnjem delu palate, gde je car priređivao zvanične prijeme i večere za velikodostojnike

u gostima i gde je za vreme Prvog svetskog rata porodica subotom uveče zajednički sedala da uživa u projekcijama filmova. Te poslednje noći, između 31. jula i 1. avgusta 1917, Romanovi su strpljivo čekali da isteknu dugi i mučni sati, strepeći od konačne naredbe da zauvek odu iz svoga doma.

Prethodnih dana su četiri sestre Romanove morale da prave bolne izbore u vezi s time koje bi dragocene predmete – među bezbrojnim albumima s fotografijama, pismima od prijatelja, odecóm, najdražim knjigama – trebalo da ponesu. Morale su da ostave lutke iz detinjstva, brižljivo razmeštene po minijaturnim stolicama i divanima, i uz njih druge voljene igračke i uspomene, u nadi da će umeti da ih pazi taj koji će potom doći.²⁰

Legenda veli da je upravo na ta središnja vrata polukružne dvorane Katarina Velika prvi put kročila u dvorac 1790. godine, sa svojim dvanaestogodišnjim unukom, budućim Aleksandrom I, čim je dovršen taj dvorac čiju je gradnju naručila da bi ga kasnije predala unuku kao poklon. Iza samog svanuća 1. avgusta 1917, posle 127 godina, kada su se ispred dvorca postavili automobili i ostali tu da čekaju, poslednja carska porodica Rusije izašla je iz zvonkog prostora te dvorane iz osamnaestog veka sa ogromnim lučnim prozorom, dela italijanskog arhitekta Đakoma Kvarengija, i kročila u neizvesnu budućnost – udaljenu 2.158 kilometara, u Tobolsku, u zapadnom Sibiru.

Četiri sestre Romanove, još mršave posle teškog bolovanja od malih boginja koje su ih oborile početkom te godine, neutješno su plakale dok su napuštale dom gde su provele tolike srećne dane detinjstva.²¹ Ali ni pošto su otišle, ostavljena Marija Geringer, kako piše, nije izgubila nadu za njih. Možda će devojčice negde u izgnanstvu poterati sreća, možda će pronaći pristojne, obične muževe i biti radosne, razmišljala je. Za nju i druge odane dvorane i prijatelje koji ostaju, uspomena na te ljupke četiri sestre u nekim srećnijim trenucima, na njihove brojne dobrote, na njihove zajedničke radosti i tuge – „nasmejana lica

ispod oboda velikih šešira s cvećem“ – trajaće i dalje, u svim dugim, otupljujućim godinama komunizma.²² Isto kao i sećanje na njihovog živahnog brata, koji je svakodnevno prkosio svojoj po život opasnoj boljci i nije joj dozvoljavao da ga zastraši. I večni spomen na ženu koja je lebdela u pozadini, a čija je postojana vrlina – i to vrlina koja im je, ironično, na kraju svima donela propast – bio sudbonosni višak majčinske ljubavi.